

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica X (2016)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.10.4

Leszek Butowski

Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych

Przestrzeń turystyczna – przestrzenią równowagi: dylematy metodologiczne

Streszczenie

Przestrzeń turystyczna ma charakter złożony. Zawiera ona elementy przestrzeni geograficznej (zarówno w wymiarze fizycznym, jak i antropogenicznym), a także przestrzeni społecznej, kulturowej, gospodarczej czy nawet religijno-duchowej. Ta wyjątkowa heterogeniczność przestrzeni turystycznej powoduje, że stanowi ona trudny, a jednocześnie ciekawy przedmiot zainteresowań badaczy reprezentujących różne dyscypliny i stosujących różne metodologie. Wydaje się jednak, że wśród podejść badawczych w wyraźnej mniejszości znajdują się te o charakterze syntetycznym, w których próbuje się uwzględnić wszystkie (lub przynajmniej większość) elementy składowe współczesnej przestrzeni turystycznej. Innym ważnym problemem związanym z badaniami nad przestrzenią turystyczną jest zagadnienie jej równowagi (warunków równowagi lub jej braku). Czym w ogóle jest równowaga przestrzeni turystycznej? Czy jest ona możliwa do osiągnięcia? W jaki sposób możemy ją określać lub mierzyć? Na ile w badaniach nad przestrzenią turystyczną jesteśmy w stanie uwzględnić wszystkie jej składowe? Powyższe zagadnienia zostaną poruszone w niniejszym artykule. Zostanie przedstawiona oryginalna metoda badawcza, przy pomocy której prowadzona jest empiryczna weryfikacja modelu przestrzeni turystycznej – będącego w istocie modelem turystyki zrównoważonej. Jego nowatorski charakter polega na tym, że próbuje się w nim połączyć wszystkie elementy składowe przestrzeni turystycznej i na tej podstawie zbudować model teoretyczny ukazujący warunki równowagi lub jej braku na różnego rodzaju obszarach recepcyjnych turystyki.

Tourist space – sustainable space: methodological dilemmas

Abstract

Tourist space is of complex character. It contains elements of geographical space (both; in physical and anthropogenic aspects), as well as elements of social, cultural, economic or even religious-spiritual spaces. This exceptional non-heterogeneity of tourist space causes that it is a difficult but also interesting subject of investigation which engages scholars representing various disciplines and applying different methodologies. It seems however that among many approaches the minority constitute these researches which have synthetic character and in which one tries to take into account all (or at least majority) elements of contemporary tourist space. Another crucial problem connected with studies on tourist space is the issue of its

sustainability (conditions of sustainability or unsustainability). What is indeed the sustainability of tourist space? Is it possible to reach this sustainability? In which ways can one determine or measure the sustainability? While in the research on tourist space are we able to incorporate all its components? These issues will constitute the author's subject of interests in the paper. An original research method will be presented. It will be used for an empirical verification of the model of tourist space which is in fact a model of sustainable tourism. Its innovative character lies in the fact that it is trying to combine all the components of tourist space and on this basis to build a theoretical model showing the conditions of tourism sustainability or unsustainability in various destinations.

Słowa kluczowe: model; przestrzeń turystyczna; rozwój; równowaga; turystyka zrównoważona

Key words: model; tourist space; development; sustainability; sustainable tourism

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Butowski, L. (2016). Przestrzeń turystyczna – przestrzenią równowagi: dylematy metodologiczne. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*. DOI 10.24917/20845456.10.4

Wprowadzenie

Przestrzeń turystyczna stanowi co najmniej od kilku dekad ważny przedmiot zainteresowań geografów turystyki oraz przedstawicieli innych dyscyplin naukowych. Dotyczy to zwłaszcza krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz Francji (m.in. Miossec, 1976; Warszzyńska, Jackowski, 1978; Husbands, 1983; Stalski, 1984; Warszzyńska, 1986; Drzewiecki, 1992; Liszewski, 1995; Gołembski, 2002; Meyer, 2004; Włodarczyk, 2009, 2011, 2014; Butowski, 2012, 2013, 2014a; Kowalczyk, 2014; Więckowski, 2014). Należy jednak zauważyć, że po początkowych dość spektakularnych sukcesach w zakresie opisu i pomiaru różnych elementów składowych przestrzeni turystycznej nastąpił pewien regres. Dotyczy on zwłaszcza zagadnień metodologiczno-teoretycznych, a w szerszym kontekście dyskusji nad ontologicznymi i epistemologicznymi podstawami badań geograficznych nad przestrzenią (w ogóle), w tym przestrzenią turystyczną.

Wydaje się bowiem, że tradycyjne (przynajmniej w geografii) pojmowanie przestrzeni jako określonego miejsca, terenu, obszaru, terytorium, regionu, kraju, krajobrazu czy środowiska, charakteryzujących się określonymi cechami materialnymi (funkcjonalnymi) jest już niewystarczające. Pojęcia te należy rozpatrywać w szerszym kontekście uwzględniającym także aspekty społeczne, kulturowe, gospodarcze, a w wymiarze indywidualnym również psychologiczno-emocjonalne (Tuan, 1987; Jałowicki, 2010). Wydaje się, że takie podejście może być jak najbardziej uprawnione także w przypadku przestrzeni turystycznej, w obrębie której zachodzą szeroko rozumiane procesy społeczno-kulturowe i gospodarcze. Charakteryzuje się ona tym samym szczególną złożonością i wieloaspektowością występujących zjawisk. W tym kontekście przestrzeń turystyczna nie jest tylko zbiorem odwiedzanych (w sensie geograficznym) miejsc, ale także wyróżnia się określonymi cechami społecznymi, kulturowymi i gospodarczymi, a także przedstawia pewną wartość symboliczną oraz emocjonalną.

Z tego powodu coraz więcej autorów wskazuje na potrzebę traktowania przestrzeni turystycznej jako przestrzeni łączącej zarówno aspekty materialne, jak

i niematerialne (Durydiwka, Duda-Gromada, 2015), a tym samym obejmującej sfery daleko wychodzące poza tradycyjne obszary zainteresowań geografów. W powyższym kontekście fundamentalne pytanie ontologiczne o naturę przestrzeni turystycznej wydaje się być jak najbardziej zasadne. Z drugiej strony przy całej złożoności tego co uznamy za przestrzeń turystyczną, otwartym pozostaje główne pytanie epistemologiczne o możliwości jej poznania naukowego.

Biorąc powyższe rozważania pod uwagę sformułowano problem badawczy odnoszący się do natury współczesnej przestrzeni turystycznej oraz możliwości jej rozwoju i oceny. Wydaje się, że dyskusja dotycząca tak określonego problemu może poszerzyć metodologiczne i teoretyczne podstawy badań nad przestrzenią turystyczną – zarówno w aspekcie ontologicznym, jak i epistemologicznym – co oznaczałoby, że założony cel zostanie osiągnięty. Artykuł w pierwszej części ma charakter przeglądowo-teoretyczny. Natomiast w drugiej części pracy przedstawiono propozycję metody oceny rozwoju przestrzeni turystycznej, która może być wykorzystywana jako uniwersalne narzędzie do badań na dowolnych obszarach recepcyjnych turystyki.

Ontologia i epistemologia przestrzeni turystycznej

Prowadząc studia nad przestrzenią turystyczną punktem wyjścia powinno być możliwie precyzyjne określenie materialnego przedmiotu badań (to jest jego zakresu rzeczowego, przestrzennego, a niekiedy również czasowego), a także aspektu (aspektów) w jakim będą one prowadzone (stanowiącego tzw. przedmiot formalny), (Chojnicki, 2005). W dalszej kolejności należałoby przyjąć wyjściowe założenia ontologiczne wskazujące czy badaną przestrzeń turystyczną traktujemy jako samodzielny, realny byt, czy raczej stanowi ona część przestrzeni wyższego rzędu (geograficznej, społeczno-gospodarczej, kulturowej, innej). Następnie powinno się zwerifikować na ile określone cechy wyróżniające przestrzeń turystyczną z przestrzeni wyższego rzędu umożliwiają jej pomiar lub opis (w zakresie przyjętych aspektów badań) – w zależności od przyjętego podejścia metodologicznego (ilościowego, jakościowego, mieszanego). Wiąże się to z innym fundamentalnym pytaniem o naturę przestrzeni turystycznej. Czy w studiach nad tą problematyką bardziej uprawnione będzie podejście obiektywistyczne (neopozytywistyczne) traktujące przestrzeń turystyczną jako byt (obiekt, układ, system) niezależny od badacza czy raczej wskazany jest konstruktywizm społeczny jako kierunek zakładający występowanie oddziaływujących na siebie sprzężeń zwrotnych występujących między badaczem a przedmiotem badania. Wydaje się, że w przypadku przestrzeni turystycznej jest to zagadnienie bardzo ważne, którego rozstrzygnięcie może w istotny sposób wpływać na interpretację uzyskanych wyników.

Powyższe założenia natury ontologicznej będą oczywiście rzutowały na aspekty epistemologiczne odnoszące się do sposobów badania przestrzeni turystycznej. Oznacza to, że również w perspektywie epistemologicznej niezbędne jest przyjęcie pewnych elementarnych założeń. Czy przestrzeń turystyczna powinna być traktowana jako odrębny (w sensie ontologicznym) obiekt charakteryzujący się trwałymi i mocnymi cechami pozwalającymi na jego wyróżnienie z układów wyższego rzędu? Czy raczej należy ją badać w różnych aspektach wskazujących zarówno na jej specyfikę i złożoność, ale również na mocne powiązania z otoczeniem zewnętrznym?

Być może jedno i drugie podejście jest uzasadnione. Również na poziomie epistemologicznym powinniśmy przyjąć fundamentalne założenie, jaką prawdę możemy uzyskać o przestrzeni turystycznej. Czy będzie to poszukiwanie jednej obiektywnej prawdy neopozytywistów czy może wielu prawd konstrukcjonistów społecznych (Tribe, 2006)?

Wydaje się, że powyższe aspekty nie były w sposób dostateczny uwzględniane w dotychczasowych badaniach nad przestrzenią turystyczną (Butowski, Włodarczyk, 2016), co mogło stanowić istotną przyczynę ich regresu – zwłaszcza w zakresie pogłębienia podstaw teoretycznych i metodologicznych.

Równowaga przestrzeni turystycznej jako miara jej rozwoju

W tej części artykułu przeprowadzono dyskusję terminologiczną nad pojęciem rozwój oraz pojęciem równowaga (przeźreni turystycznej). W konkluzji zaproponowano ich zakres znaczeniowy taki, jaki będzie przyjęty w dalszych rozważaniach.

Pojęcie rozwoju – problem z definicją

Przechodząc do dyskusji nad rozwojem przestrzeni turystycznej należy ustalić w jaki sposób będzie on rozumiany w niniejszym artykule. Samo pojęcie rozwoju występuje bowiem w literaturze w sposób niejednoznaczny. Jako pierwszy użył go prawdopodobnie Arystoteles, dla którego rozwój miał charakter teleologiczny, a tym samym progresywny i oznaczał celową zmianę polegającą na przechodzeniu od form niższych do wyższych (bardziej doskonałych). Do podobnych wniosków (choć wychodząc z innych przesłanek) doszedł w XIX w. Herbert Spencer – twórca filozoficznej teorii ewolucji. Pojęcie rozwoju utożsamianego z postępowaniem było najbardziej rozpowszechnione w XX-wiecznej literaturze. I do dzisiaj głównie tak jest ono rozumiane w języku potocznym. Na przykład Encyklopedia PWN podaje jedną z dwóch definicji rozwoju, zgodnie z którą jest on rozumiany jako „proces kierunkowych przemian, w którego toku obiekty (układy) danego rodzaju przechodzą od form lub stanów prostszych, niższych, mniej doskonałych do form lub stanów bardziej złożonych, wyższych, doskonalszych pod określonym względem” (<http://encyklopedia.pwn.pl/>, 20.06.2016). Należy jednak zaznaczyć, że ta sama Encyklopedia PWN przytacza, poza progresywną definicją rozwoju, także inną o charakterze „neutralnym”, według której rozwój to „wszelki długotrwały proces kierunkowych zmian, w którym można wyróżnić prawidłowo po sobie następujące etapy przemian (fazy rozwojowe) danego obiektu (układu), wykazujące stwierdzalne różnicowanie się tego obiektu pod określonym względem”. Podobnie rzecz się ma w angielskojęzycznych wydawnictwach encyklopedyczno-słownikowych (np. <http://www.businessdictionary.com>, <http://www.merriam-webster.com>), gdzie prezentowane są zazwyczaj oba podejścia (progresywne i neutralne).

W zakresie badań nad rozwojem przestrzeni turystycznej dominującym wydaje się być podejście neutralne. Stanowisko takie prezentował m.in. S. Liszewski (1995) wyróżniając pięć typów przestrzeni turystycznej (eksploracji, penetracji, asymilacji, kolonizacji i urbanizacji) i nie przypisując im atrybutu progresywności,

a poprzestając jedynie na zmianach poszczególnych parametrów (np. liczby turystów czy elementów zagospodarowania) zachodzących na danym obszarze w odpowiednich sekwencjach czasowych. Również neutralne rozumienie pojęcia rozwój zastosował w badaniach nad morską przestrzenią turystyczną L. Butowski (2014a, 2015), w których wykazał odwrotną w stosunku do typologii Liszewskiego sekwencje czasową zachodzących zmian na obszarach morskich i nadmorskich – nie przypisując im jednak żadnych atrybutów wartościowych.

Podsumowując tę krótką dyskusję nad znaczeniem pojęcia „rozwój” należy zauważyć, że jest to proces, którego główną cechą (uznaną przez wszystkich autorów) jest zmiana. Prowadzi ona do powstania nowego w stosunku do punktu wyjścia obiektu (układu, systemu, bytu). Brak konsensusu dotyczy natomiast określenia na ile zmiany te mają charakter celowy, a tym samym progresywny (i z jakiej perspektywy progresywność tą należy oceniać). Innymi słowy wątpliwość budzi odpowiedź na pytanie, czy powstające w wyniku zmian rozwojowych nowe obiekty (układy, byty) powinny być „lepsze” czy tylko „inne” w stosunku do ich pierwowzorów.

Wydaje się, że kluczem do rozwiązania powyższego dylematu może być podejście aksjologiczne wprowadzające do dyskusji element wartościowania. Wiąże się on nierozłącznie z oceną przedmiotu naszych zainteresowań – według zasady: lepsze, czyli bardziej wartościowe lub gorsze, czyli mniej wartościowe. Wychodząc z wymienionych założeń, przy ocenie rozwoju przestrzeni turystycznej powinno się stosować „progresywne” rozumienie pojęcia rozwoju. Wynika to z faktu, że każda ocena szereguje badany przedmiot na przyjętej skali ocen – od gorszego (słabiej rozwiniętego) do lepszego (lepiej rozwiniętego). W naszym przypadku może to oznaczać przestrzeń turystyczną słabiej i lepiej rozwiniętą (z domyślnym elementem wartościowania).

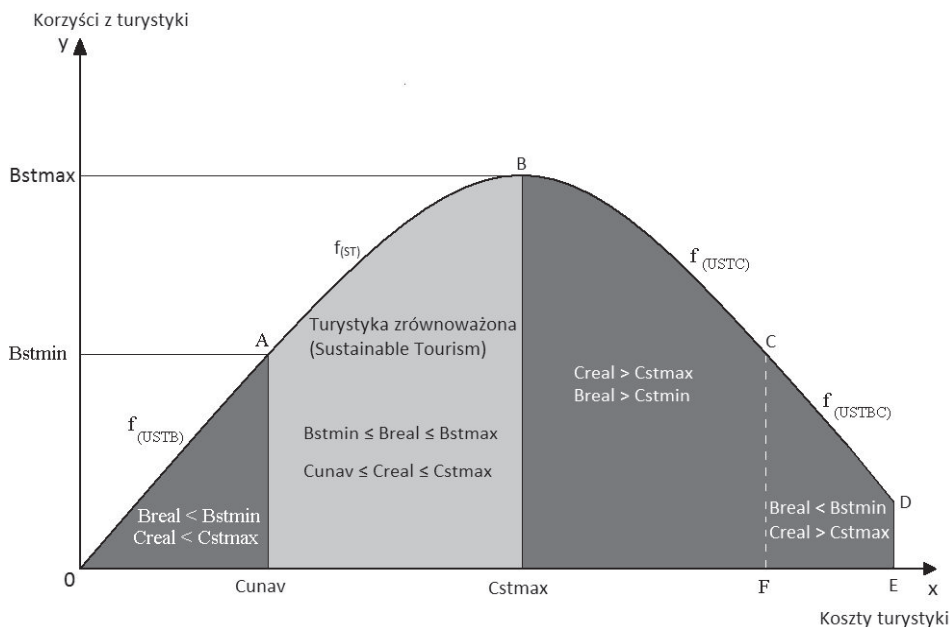
Oczywiście w procedurze oceny z pewnością pojawi się problem perspektywy z jakiej sama ocena jest dokonywana. Ma to szczególne znaczenie w badaniach nad oceną przestrzeni turystycznej, która może być przeprowadzana z perspektywy różnych grup społecznych – interesariuszy turystyki (turyści – w tym różne ich grupy; społeczność lokalna, w tym m.in.: władze, przedsiębiorcy i pracownicy turystyczni, pozostała ludność), mających wobec niej różne oczekiwania.

Wszystkie powyższe wątpliwości i dylematy stanęły również przed autorem niniejszego artykułu, który, dostrzegając argumenty przemawiające bądź na rzecz neutralnego bądź progresywnego pojmowania pojęcia rozwój, dla potrzeb niniejszego tekstu przyjął jego progresywne rozumienie. Zdecydowała o tym konieczność uwzględnienia ścisłego związku między rozwojem a jego oceną (z perspektywy aksjologicznej) prowadzoną z perspektywy różnych grupy interesariuszy turystyki na danym obszarze.

Równowaga przestrzeni turystycznej

Problematyka równowagi przestrzeni turystycznej wiąże się z szerszym pojęciem turystyki zrównoważonej (czy jeszcze szerzej rozwoju zrównoważonego). Niestety, mimo, że stanowi ona przedmiot zainteresowań badaczy reprezentujących wiele dyscyplin ciągle brak jest jednoznacznej i ogólnie akceptowalnej definicji turystyki zrównoważonej (Niezgoda, 2006; Kowalczyk, 2010; Butowski, 2014b). Dlatego też

w niniejszej pracy założono, że równowaga przestrzeni turystycznej ma miejsce wtedy, kiedy korzyści wynikające z rozwoju turystyki osiągają przynajmniej minimalny akceptowalny poziom, a jednocześnie szeroko rozumiane koszty nie przekraczają dopuszczalnej granicy. To modelowe założenie zostało przedstawione na rycinie 1.

gdzie:

B_{stmax} – maksymalne korzyści rozwoju turystyki (w warunkach równowagi)

B_{stmin} – minimalne, akceptowane korzyści rozwoju turystyki (w warunkach równowagi)

C_{unav} – nieuniknione koszty rozwoju turystyki (w warunkach równowagi)

C_{stmax} – maksymalne, akceptowane koszty rozwoju turystyki (w warunkach równowagi)

B_{real} – rzeczywiste korzyści rozwoju turystyki

C_{real} – rzeczywiste koszty rozwoju turystyki

$f_{(USTB)}$ – funkcja braku równowagi w segmencie korzyści

$f_{(ST)}$ – funkcja równowagi turystyki (przestrzeni turystycznej)

$f_{(USTC)}$ – funkcja braku równowagi w segmencie kosztów

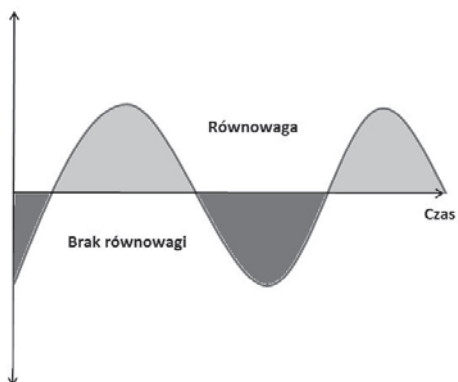
$f_{(USTCB)}$ – funkcja braku równowagi w segmencie kosztów i korzyści

Turystyka zrównoważona (Sustainable tourism) – stan równowagi

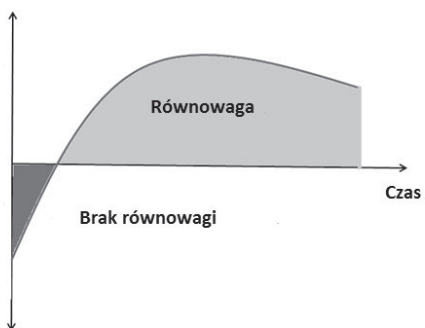
Ryc. 1. Model równowagi turystyki (przestrzeni turystycznej)

Źródło: opracowanie własne

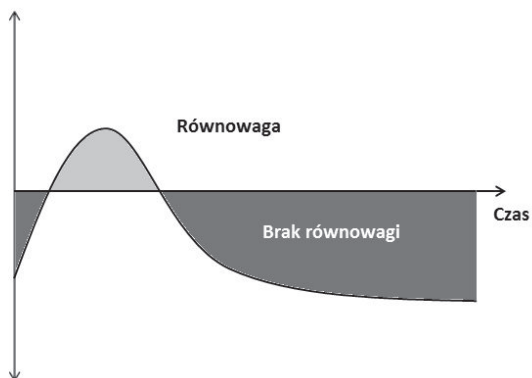
Uwzględniając w powyższym modelu (który ma charakter statyczny) czynnik czasu można wyróżnić trzy podstawowe warianty długookresowych zmian omawianego układu. Zostały one przedstawione na rycinach 2–4.

Ryc. 2. Długookresowe zmiany stanu równowagi przestrzeni turystycznej
Źródło: opracowanie własne

Ryc. 3. Długookresowy stan równowagi przestrzeni turystycznej
Źródło: opracowanie własne

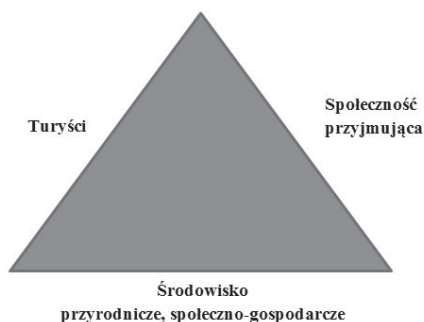

Ryc. 4. Długookresowy stan braku równowagi przestrzeni turystycznej
Źródło: opracowanie własne

Ocena rozwoju przestrzeni turystycznej – opis metody

Każda ocena, w tym także ocena rozwoju przestrzeni turystycznej, powinna mieć określone ramy odniesienia to znaczy, że winna być ona dokonywana według ustalonej skali (względnej lub bezwzględnej) wskazującej na przyjętą perspektywę badawczą. Dlatego też w proponowanej metodzie oceny rozwoju przestrzeni turystycznej przyjęto założenie, że miarą jej rozwoju jest osiągnięcie na danym obszarze stanu długookresowej równowagi określanej jako przewaga szeroko pojmowanych korzyści nad szeroko rozumianymi kosztami rozwoju turystyki¹ – zgodnie z modelem przedstawionym we wcześniejszej części artykułu. Przy czym podmiotem oceny są wszyscy interesariusze turystyki na danym obszarze, to znaczy turyści oraz ludność miejscowa (w odwiedzanych miejscach) zaangażowana bezpośrednio lub tylko pośrednio w rozwój turystyki. Zarówno turyści, jak i społeczność lokalna ponoszą bowiem różnorodne tego konsekwencje (pozytywne, jak i negatywne) w obrębie szeroko rozumianego środowiska przyrodniczego, społeczno-kulturowego oraz gospodarczego, w których funkcjonują (ryc. 5).

Ryc. 5. Interesariusze turystyki jako podmioty oceny rozwoju przestrzeni turystycznej

Źródło: opracowanie własne

Przyjęcie powyższych założeń oznacza, że ocena rozwoju przestrzeni turystycznej jest dokonywana przez wszystkich interesariuszy turystyki, którzy (dla bardziej szczegółowych analiz) dodatkowo powinni być podzieleni na bardziej jednorodne podgrupy. I tak w obrębie społeczności lokalnej można wyróżnić m.in. przedsiębiorców turystycznych, pracowników najemnych zatrudnionych przy obsłudze turystów, przedstawicieli administracji publicznej, przedstawicieli organizacji społecznych związanych z rozwojem turystyki, a także osoby nie związane z obsługą turystów lub nieaktywne zawodowo (których jednak dotyczą konsekwencje rozwoju turystyki). Z kolei turystów można podzielić chociażby ze względu na motywy ich podróży, a także biorąc pod uwagę różne cechy społeczno-demograficzne tej populacji. Podczas przeprowadzania oceny jako narzędzie badawcze proponuje się wykorzystać zmodyfikowaną skalę Likerta (lub inne podobne), na której przedstawiciele poszczególnych grup interesariuszy zaznaczać będą swoją subiektywną ocenę szeroko rozumianych korzyści i kosztów związanych z rozwojem turystyki, z jednoczesnym wskazaniem czy spełniają one warunki równowagi (tab. 1).

¹ Założenie to jest zgodne z poglądami H. Spencera, który uznawał, że rozwój polega z jednej strony na wzrastającym różnicowaniu się zjawisk, a z drugiej – na wzrastającym ich zintegrowaniu, uporządkowaniu i równowadze.

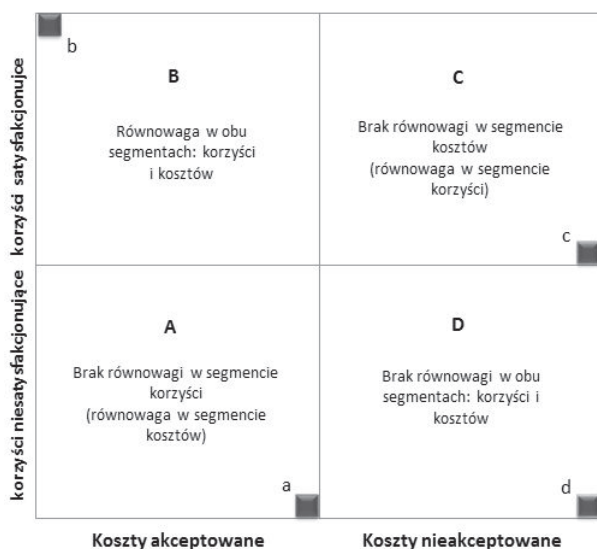
Tab. 1. Zmodyfikowana skala Likerta jako narzędzie badawcze do oceny rozwoju przestrzeni turystycznej (wariant dla społeczności lokalnej)

Zbyt małe korzyści z turystyki						Satysfakcjonujące korzyści z turystyki					
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Akceptowalne koszty rozwoju turystyki						Zbyt duże koszty rozwoju turystyki					
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Źródło: opracowanie własne

Zastosowanie proponowanego narzędzia powinno umożliwić skwantyfikowanie uzyskanych opinii (ocen) oraz przeniesienie ich na matrycę roboczą (ryc. 6), a tym samym ułatwić interpretację uzyskanych wyników. W dalszej kolejności, w celu weryfikacji modelu głównego, należy je odnieść do wykresu modelowego (ryc. 1).

gdzie:

pole A odnosi się do funkcji $f_{(USTB)}$ i pola OACunav na wykresie modelowym (Ryc. 1)

pole B odnosi się do funkcji $f_{(ST)}$ i pola ABCstmaxCunav na wykresie modelowym (Ryc. 1)

pole C odnosi się do funkcji $f_{(USTC)}$ i pola BCFcstmax na wykresie modelowym (Ryc. 1)

pole D odnosi się do funkcji $f_{(USTBC)}$ i pola CDEF na wykresie modelowym (Ryc. 1)

punkt a: określa maksymalny, teoretyczny poziom nierównowagi w segmencie korzyści

punkt b: określa maksymalny, teoretyczny poziom równowagi

punkt c: określa maksymalny, teoretyczny poziom nierównowagi w segmencie kosztów

punkt d: określa maksymalny, teoretyczny poziom nierównowagi w segmencie korzyści i kosztów

Ryc. 6. Matryca robocza korzyści i kosztów rozwoju turystyki jako narzędzie interpretacji wyników oceny rozwoju przestrzeni turystycznej

Źródło: opracowanie własne

Wprowadzenie do matrycy punktów a, b, c, d określających maksymalne, teoretyczne poziomy nierównowagi w segmentach korzyści lub/i kosztów, a także poziomu równowagi umożliwi obliczenie odległości wektorowych od punktów rzeczywistych, co pozwoli na dokładniejszą analizę danych empirycznych.

Wyniki badań empirycznych

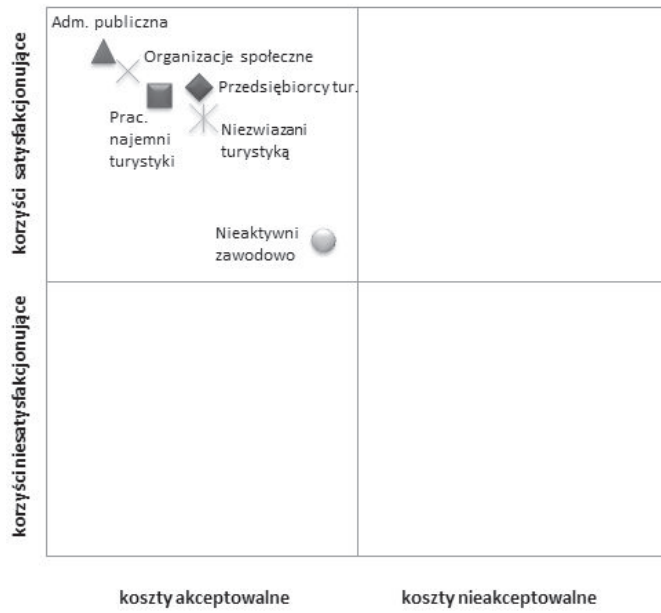
Opisaną powyżej metodę przetestowano w badaniach pilotażowych przeprowadzonych w 2016 r. w Helu, na próbie 100 respondentów, podzielonej na dwie równe części, obejmujące zarówno turystów, jak i społeczność lokalną. Wyniki zostały przedstawione na rycinach 7–9.

Uzyskane wyniki badań pilotażowych wskazują, że zarówno w oczach przedstawicieli społeczności lokalnej, jak i samych turystów przestrzeń turystyczna miasta Hel miała w 2016 r. charakter zrównoważony. Oznacza to, że osiągnięte korzyści w obu grupach były na satysfakcjonującym poziomie (choć zostały one ocenione nieco wyżej przez społeczność lokalną niż przez turystów), zaś koszty nie przekroczyły dopuszczalnej granicy akceptowalności (zostały nieco wyżej ocenione przez turystów), (ryc. 7). Bardziej szczegółowe analizy wewnątrz obu grup wskazały, że wśród społeczności lokalnej najlepiej oceniali sytuację przedstawiciele administracji publicznej i organizacji społecznych, zaś stosunkowo najźle reprezentanci osób nieaktywnych lub niezwiązanych zawodowo z turystyką (ryc. 8). Z kolei wśród turystów relatywnie najniższe oceny zostały nadane przez krajoznawców i turystów wypoczynkowych (rycina 9). Należy jednak podkreślić, że oceny przedstawicieli wszystkich podgrup spełniały założone kryteria równowagi.

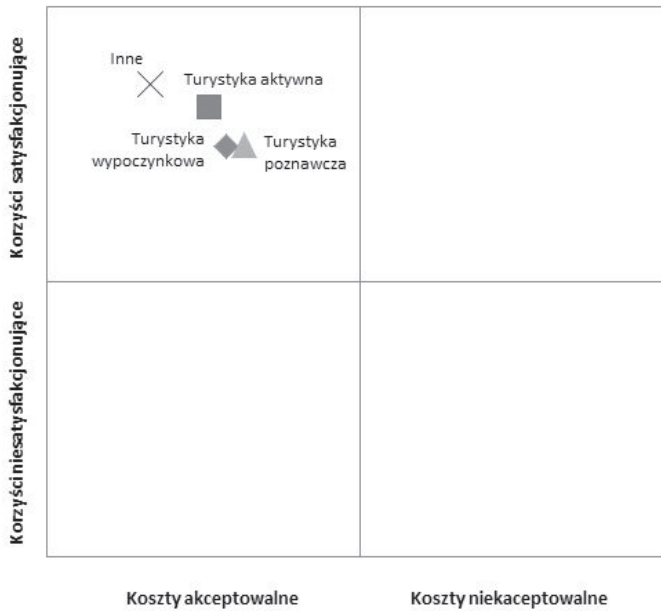
Ryc. 7. Ocena rozwoju przestrzeni turystycznej w podziale na przedstawicieli społeczności lokalnej i turystów w Helu

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 8. Ocena rozwoju przestrzeni turystycznej w podziale na przedstawicieli różnych grup społeczności lokalnej

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 9. Ocena rozwoju przestrzeni turystycznej w podziale na przedstawicieli różnych grup turystów

Źródło: opracowanie własne

Zebrane dane mogą też być wykorzystane do szczegółowej analizy odległości wektorowych od teoretycznych, maksymalnych punktów nierównowagi w segmentach korzyści i kosztów oraz teoretycznego maksymalnego punktu równowagi. Mogą być one m.in. przydatne do analiz porównawczych między różnymi obszarami, a także analizy zagrożeń utraty stanu równowagi w poszczególnych segmentach (korzyści lub kosztów).

Oczywiście na podstawie jednorazowej analizy nie można mówić o równowadze długookresowej. Dopiero cykliczne, wieloletnie i reprezentatywne badania mogłyby dać odpowiedź czy rzeczywiście w Helu mamy do czynienia z równowagą przestrzeni turystycznej (turystyki) w dłuższym okresie.

Podsumowanie

W artykule przedstawiono koncepcję równowagi przestrzeni turystycznej. Została ona oparta na podstawowym założeniu odnoszącym się do poziomu zaspokojenia potrzeb wszystkich grup interesariuszy turystyki na danym obszarze. Innymi słowy uznano, że równowaga przestrzeni turystycznej (a w szerszym kontekście także równowaga turystyki) ma miejsce wtedy, kiedy na danym obszarze korzyści wynikające z rozwoju turystyki osiągają przynajmniej minimalny akceptowalny poziom, a jednocześnie szeroko rozumiane koszty nie przekraczają dopuszczalnej granicy. Tak rozumiana równowaga może stanowić miarę rozwoju (w znaczeniu teleologicznym – progresywnym) przestrzeni turystycznej. I tak za przestrzeń turystyczną bardziej rozwiniętą uznana będzie ta, która w większym stopniu (i w dłuższym okresie) zaspokaja potrzeby ludzi z niej korzystających (turystów i społeczności lokalnej) czyli znajduje się ona (lub jest bliska) w stanie równowagi. W ten sposób starano się odpowiedzieć na zawarte we wstępie artykułu pytanie czym jest równowaga przestrzeni turystycznej.

Druga część pracy poświęcona była poszukiwaniom odpowiedzi na bardziej szczegółowe pytania dotyczące możliwości osiągnięcia stanu równowagi przestrzeni turystycznej, a także sposobów jej empirycznego opisu lub pomiaru z uwzględnieniem całej złożoności tego przedmiotu badań. W tym celu zaproponowano oryginalną, syntetyczną (uwzględniającą wieloaspektowość przestrzeni turystycznej) metodę oceny rozwoju przestrzeni turystycznej, stanowiącą jednocześnie narzędzie weryfikacyjne dla teoretycznego modelu turystyki zrównoważonej (wykorzystano w niej wszystkie teoretyczne założenia modelowe). W ten sposób powstało uniwersalne narzędzie do pomiaru stanu równowagi (lub jej braku) przestrzeni turystycznej (w szerszym kontekście także turystyki) uwzględniające przedstawione wcześniej założenia.

Literatura

- Butowski, L. (2012). Sustainable Tourism – A Model Approach. In: M. Kasimoglu (ed.), *Visions for Global Tourism Industry – Creating and Sustaining Competitive Strategies*. Rijeka: InTech, 3–20.

- Butowski, L. (2013). Długookresowy model turystyki zrównoważonej. *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*, 32, 5–28.
- Butowski, L. (2014a). Maritime Tourism Space/ Morska przestrzeń turystyczna. *Turyzm*, 24(1), 57–64.
- Butowski, L. (2014b). Model of sustainable tourism. Theoretical and empirical approach. *Folia Turistica*, 33, 9–33.
- Butowski, L. (2015). Morska przestrzeń turystyczna. Aspekty praktyczne i teoretyczne, W: M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń w turystyce. Znaczenie i wykorzystanie*. Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, 53–65.
- Butowski, L., Włodarczyk, B. (2016). Miary rozwoju przestrzeni turystycznej. *Folia Turistica*, 41, 261–282.
- Chojnicki Z. (2005). Charakter i sytuacja nauki o turystyce – rozważania metodologiczne. *Zeszyty Naukowe WSG w Bydgoszczy*, t. 3, seria: Turystyka i rekreacja nr 2.
- Durydiwka, M., Duda-Gromada, K. (red.). (2015). *Przestrzeń w turystyce. Znaczenie i wykorzystanie*. Warszawa: Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Drzewiecki, M. (1992). *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*. Warszawa: Instytut Turystyki.
- Gołębski, G. (red.). (2002). *Metody stymulowania rozwoju turystyki w ujęciu przestrzennym*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Husbands, W.C. (1983). Tourists space and tourist attraction, an analysis of the destination choices of European travelers. *Leisure Sciences*, 5(4), 289–307.
- Jałowicki, B. (2010). *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Kowalczyk, A. (red.). (2010). *Turystyka zrównoważona*. Warszawa: PWN.
- Kowalczyk, A. (2014). Fenomenologia przestrzeni turystycznej. *Turyzm*, 24(1), 9–16.
- Liszewski, S. (1995). *Przestrzeń turystyczna*. *Turyzm*, 5(2), 87–103.
- Meyer, B. (2004). *Turystyka jako ekonomiczny czynnik kształtowania przestrzeni. Rozprawy i Studia*, DCXIX (545). Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.
- Miossec, J.-M. (1976). *Elements pour une theorie de l'espace touristique*. Aix-en-Provence: Centre des Hautes Etudes Touristiques, Serie C, nr 36.
- Niezgoda, A. (2006). *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego (A tourist destination area in terms of sustainable development)*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Stalski, M. (1984). Użytkowanie ziemi w turystyce. *Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej*, IGIPIZ PAN, 2, 139–148.
- Tuan, Y. F. (1987). *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa: PIW.
- Warszyńska, J. (1986). Problemy badawcze geografii turystyki, *Folia Geographica*, seria *Geographia Oeconomica*, 19, 59–63.
- Warszyńska, J., Jackowski, A. (1978). *Podstawy geografii turystyki*. Warszawa: PWN.
- Więckowski, M. (2014). Przestrzeń turystyczna – próba nowego spojrzenia. *Turyzm*, 24(1), 17–24.
- Włodarczyk, B. (2009). *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Włodarczyk, B. (2011). Procesy kształtujące przestrzeń turystyczną. *Turyzm*, 21(1–2), 59–66.
- Włodarczyk, B. (2014). Przestrzeń w turystyce, turystyka w przestrzeni – o potrzebie podziałów i klasyfikacji. *Turyzm*, 24(1), 25–35.

Notka biograficzna o autorze: doktor habilitowany Nauk o Ziemi w zakresie geografii, specjalność: geografia turystyki i geografia społeczno-gospodarcza, geografia człowieka. Zainteresowania badawcze: metodologia badań nad turystyką w świetle filozofii nauki, rozwój lokalny i regionalny, turystyka zrównoważona, turystyka wodna, zagospodarowanie turystyczne obszarów nadmorskich. Prywatnie pasjonat żeglarstwa morskiego.

Biographical note of author: PhD in geography, specializations: geography of tourism, socio-economic geography and human geography. Scientific interests: methodology of tourism research, local & regional development, sustainable tourism, nautical tourism, tourist development and planning of coastal areas. Privately – a passionate of sea sailing.

Leszek Butowski, dr hab., prof. UŁ
Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
ul. Kopcińskiego 31
90-142 Łódź
leszek.butowski@gmail.com